

BİRİNCİ KURS UNIVERSİTET TƏLƏBƏLƏRİNİN PSIXOLOJİ SİMPATOM GÖSTƏRİCİLƏRİNİN GENDER ƏSASLI TƏHLİLİ

MƏLƏK KƏRİMOVA, Xəzər Universiteti Psixologiya Departamentinin
koordinatörü, Xəzər Psixoloji Xidmət Mərkəzinin rəhbəri, psixoloq.

E-mail: mkerimova@khazar.org

<https://orcid.org/0000-0001-9156-962X>

MİRSADIQ MUXTAROV, Xəzər Universiteti Psixologiya Departamentinin
əməkdaşı, Xəzər Psixoloji Xidmət Mərkəzinin psixoloqu.

E-mail: mmukhtarov@khazar.org

<https://orcid.org/0009-0001-4200-0397>

Məqaləyə istinad:

Kərimova M., Muxtarov M. (2025).
Birinci kurs universitet tələbələrini
psixoloji simptom göstəricilərinin
gender əsaslı təhlili. *Azərbaycan
məktəbi*. № 1 (710),
səh. 69-80

DOI: 10.30546/32898065.2025.1.017

ANNOTASIYA

Bu məqalədə universitetə yeni qəbul olan tələbələrin psixoloji simptom göstəriciləri araşdırılıb. Tədqiqat 2023-2024-cü tədris ilində Xəzər Universitetində təhsil alan və təsadüfi üsulla seçilən 204 tələbənin iştirakı ilə aparılıb. İştirakçılar 17-30 yaş arasında, 68-i kişi (33%), 136-sı isə qadındır (67%).

Tədqiqatın aparılması üçün Xəzər Universitetinin Etik Komitəsindən icazə alınıb. Araşdırmada Mələk Kərimova və Nərmən Osmanlı (2016) tərəfindən Azərbaycan cəmiyyəti üçün uyğunlaşdırılan "Qısa Simptom Şkalası"ndan istifadə edilib. Test 53 maddədən ibarətdir, cavablar 0-dan 4-ə qədər balla qiymətləndirilib.

Birinci kurs tələbələrini "Qısa Simptom Şkalası" üzrə üç əsas indeks göstəriciləri (Ümumi Narahatlıq Ciddiyyəti İndeksi, Simptomların Toplamı İndeksi, Pozitiv Simptom Narahatlıq İndeksi) və 9 alt şkala (somatizasiya, obsesif-kompulsiv, şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq, depressiya, təşviş, aqressivlik (düşmənçilik), fobik təşviş, paranoid fikirlər, psixotik simptomlar) üzrə aldıkları ortalama və standart xəta göstəriciləri hesablanıb. Daha sonra Levene's testinə əsasən dispersiyaların bərabərliyi yoxlanılıb və t-test nəticələri analiz edilib.

Tədqiqat nəticələri göstərib ki, qadın iştirakçıların "Qısa Simptom Şkalası" üzrə üç əsas indeks göstəriciləri (Ümumi Narahatlıq Ciddiyyəti İndeksi, Simptomların Toplamı İndeksi, Pozitiv Simptom Narahatlıq İndeksi) və 9 alt şkala nəticələri (somatizasiya, obsesif-kompulsiv, şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq, depressiya, təşviş, fobik təşviş, paranoid fikirləşmə, psixotik simptomlar) kişi iştirakçılardan daha yüksəkdir. Aqressivlik (düşmənçilik) alt şkalası üzrə nəticələrdə isə kişi və qadın iştirakçılar arasında statistik əhəmiyyətli fərq tapılmayıb.

Açar sözlər: Qısa Simptom Şkalası, birinci kurs tələbələri, psixoloji simptomlar.

Məqalə tarixçəsi

Göndərilib: 21.01.2025

Qəbul edilib: 13.02.2025

ANALYSIS OF PSYCHOLOGICAL SYMPTOM INDICATORS OF FIRST-YEAR UNIVERSITY STUDENTS BY GENDER

MALAK KARIMOVA, Coordinator of the Department of Psychology, Khazar University, Head of Khazar Psychological Center, psychologist.

E-mail: mkerimova@khazar.org

<https://orcid.org/0000-0001-9156-962X>

MIRSADIG MUKHTAROV, Assistant of the Department of Psychology, Khazar University, Psychologist at Khazar Psychological Center.

E-mail: mmukhtarov@khazar.org

<https://orcid.org/0009-0001-4200-0397>

To cite this article:

Karimova M., Mukhtarov M. (2025). Analysis of Psychological Symptom Indicators of First-Year University Students by Gender. *Azerbaijan Journal of Educational Studies*. Vol. 710, Issue I, pp. 69-80

DOI: 10.30546/32898065.2025.1.017

ABSTRACT

The article examines the psychological symptom indicators of students newly admitted to the university. The study was conducted with 204 randomly selected students studying at Khazar University during the 2023-2024 academic year. The students' ages ranged from 17 to 30 years. Among them, 68 were male (33%), and 136 were female (67%). The Ethics Committee of Khazar University granted permission for the study. The research used the "Brief Symptom Inventory," which M. Karimova and N. Osmanli adapted for Azerbaijani society in 2016. The test consisted of 53 items, and responses were scored on a scale from 0 to 4.

The mean and standard errors of first-year students were calculated for three main index indicators of the "Brief Symptom Inventory" (General Distress Severity Index, Symptom Total Index, Positive Symptom Distress Index) and nine subscales (somatization, obsessive-compulsive, interpersonal sensitivity, depression, anxiety, aggression (hostility), phobic anxiety, paranoid ideation, and psychotic symptoms). Subsequently, the equality of variances was tested using Levene's Test, and t-test results were analyzed.

The consequences obtained from the study indicated that female participants scored higher than male participants on all three main index indicators of the "Brief Symptom Inventory" (General Distress Severity Index, Symptom Total Index, Positive Symptom Distress Index) and on the nine subscales (somatization, obsessive-compulsive, interpersonal sensitivity, depression, anxiety, aggression (hostility), phobic anxiety, paranoid ideation, and psychoticism). However, no statistically significant difference was found between male and female participants in the hostility subscale.

Keywords: Brief Symptom Inventory, first-year students, psychological symptoms.

Article history

Received: 21.01.2025

Accepted: 13.02.2025

Giriş

Universitetə yeni daxil olan birinci kurs tələbələri ali təhsil müəssisəsinə uyğunlaşma qədər müxtəlif çətinliklər yaşayırlar. Yeni mühitə adaptasiya ola bilmək bu mərhələdə böyük əhəmiyyət kəsb edir. Yeni mühit yalnız akademik tələbləri ilə deyil, həm də sosial, emosional və psixoloji aspektləri ilə tələbələrin adaptasiya prosesinə təsir edir. İlk dəfə universitetə daxil olan tələbələr fərqli insanlarla tanış olmaq, yeni bir mühitdə öz yerlərini tapmaq, müstəqil yaşamağa başlamaq və yeni akademik standartlara uyğunlaşmaq kimi bir sıra çətinliklərlə qarşılaşırlar (Mudhovozi, 2012). Adaptasiya bəşəriyyətin yaranmasından bəri insana məxsus olan bir güc kimi qiymətləndirilə bilər. Adaptasiya ətraf mühitin tələblərinə uyğun davranışın inkişaf etdirilməsini əhatə edən bir psixoloji anlayışdır (Mudhovozi, 2012). Universitetə adaptasiya prosesi isə tələbələrin özünü qəbul etməsi, akademik çətinliklərin öhdəsindən gəlməsi və sosial əlaqələr qurması üçün kritik bir dövrü təmsil edir. Bu mərhələ tələbələrin müxtəlif reaksiya və davranışlar nümayiş etdirməsinə səbəb ola bilər (Pilot, 2012).

Bu keçid dövründə tələbələr müxtəlif adaptasiya strategiyalarına sahib ola bilərlər və onların uyğunlaşma prosesi fərqli psixoloji reaksiyalarla müşahidə oluna bilər. Bəzi tələbələrin yeni mühiti asanlıqla qəbul etməsinə baxmayaraq, bəziləri də müxtəlif çətinliklər yaşayaraq emosional gərginlik, yalnızlıq hissi və ya akademik göstəricilərlə bağlı problemlər ilə üzləşə bilərlər. Beləliklə, universitetin ilk dövrü həyəcanlı və çətin ola bilər. Mudhovozi (2012) bu mərhələdə yaşlı dəstəyinin və yaşlı şəbəkələrinin universitet həyatına uyğunlaşmada mühüm rol oynadığını qeyd edir.

Universitetin birinci kurs tələbələri üçün yeni mühitin təsiri, yalnız akademik deyil, həm də sosial və emosional olaraq hiss olunur. Universitet mühiti məktəb mühitindən kəskin şəkildə fərqlənir. Tələbələr universitetdə akademik, sosial və şəxsi həyat tərzi ilə bağlı problemlərlə qarşılaşdıqca narahatlıq keçirməyə başlayırlar. Təəccüblü deyil ki, bu gün tam orta təhsil

dövründəki sosial və akademik təcrübələrin tələbələri universitet mühitinə hazırlamaq üçün kifayət etmədiyi əksəriyyət tərəfindən qəbul edilir. Bu, kifayət qədər narahatlıq doğurur, çünki universitet mühitinə uyğunlaşma akademik nəticəyə və sosiallığa təsir edən mühüm amil kimi qəbul edilir (Mudhovozi, 2012).

Universitetə yeni daxil olan tələbələr məktəbdən universitetə keçərkən adaptasiya problemlərini fərqli şəkildə həll edirlər. Bəziləri uyğunlaşma problemini aradan qaldıra bilsə də, digərləri özlərini həddən artıq yüklənmiş hiss edir və universitet həyatına uyğunlaşa bilmir.

Artan şəxsi azadlıq yeni imkanlarla bərabər bəzən qorxu hissi də yaradır. Tələbələr öz qərarları və seçimləri ilə bağlı daha çox məsuliyyət daşıyırlar. Bu məsuliyyət bəzən qarışıqlıq, qərarlıqlıq və ya yalnızlıq hissi yarada bilər. Həmçinin yeni mühitdəki sosial gözləntilər və akademik tələblər bəzi tələbələr üçün gərginlik yarada bilər (Mudhovozi, 2012).

Universitet mühitinə rahat uyğunlaşan tələbələrin isə həyatlarında yeni və fürsətlərlə dolu bir mərhələ başlayır. Belə ki, universitet mühiti tələbələrə özlərini inkişaf etdirmək üçün geniş imkanlar təqdim edir. Bu mühit tələbələrin öz maraq və qabiliyyətlərini kəşf etmələrinə, fərqli akademik və sosial təcrübələrə açıq olmalarına şərait yaradır. Bundan əlavə, bu mərhələdə tələbə azadlıq və məsuliyyət anlayışını daha çox dərk edir. Digər tərəfdən, o, yeni mühitdə şəxsi münasibətlərini yenidən qurmalı olur. Sosial münasibət qurmaqda çətinliyi olan birinci kurs tələbələrində daha çox psixi simptomlar müşahidə olunur və bu simptomların artması isə fiziki problemlərə səbəb olur (Mudhovozi, 2012). Adətən, bu psixi və fiziki problemlər tələbələrdə müxtəlif simptomlarla təzahür edir ki, bu da onların akademik həyatlarına mənfi təsir göstərir. Stress səviyyəsi artan tələbələrin adaptasiya gücləri zəifləməklə yanaşı, stresslə mübarizə aparma potensialları da azalmağa başlayır, bu isə onların təhsillərini də yarımçıq qoymalarına səbəb olur.

Tədqiqatlar müəyyən edib ki, universitetin ilk ilində tələbələrin universitet təhsilini yarımçıq

qoymaq göstəriciləri yüksəkdir. Lowe və Cook-un tədqiqatlarına əsasən tələbələrin 20-30 faizi universitetə uyğunlaşmaqda ciddi çətinliklər yaşayır və bu işə təhsil nəticələrinin aşağı düşməsinə və ya hətta təhsili yarımçıq qoymalarına səbəb olur (Roos, Jansen, Grift, 2018). Hollandiyada aparılan tədqiqatda müəyyən edilib ki, universitetin birinci kurs tələbələrinin 33 faizi başladığı tədrisin ikinci ilinə keçməyib universiteti tərk edirlər (Inspectie van het Onderwijs, 2016).

Bununla bağlı Amerikalı sosioloq Vincent Tintonun (1996) apardığı tədqiqat nəticələrinə əsasən Amerikada tələbələrin 40 faizi çox vaxt ikinci kursdan etibarən təhsillərini yarımçıq qoyurlar. O, tələbələrin təhsildən yayınmasının səbəbləri arasında akademik hazırlıqlarının olmaması və ya dərslərinin öhdəsindən gələ bilməyəcəkləri fikri, uğur qazanmağa motivasiyalarının olmaması kimi faktorların xüsusi əhəmiyyət kəsb etdiyini qeyd edir. Ruminiyalı tədqiqatçılar sosioloq Vincent Tintonun birinci kurs tələbələri ilə bağlı nəzəriyyəsinə əsaslanaraq, 2020-2022-ci illəri əhatə edən 23 məqaləni təhlil ediblər. Onlar Tintonun tələbələrin akademik mühitə inteqrasiyası üçün təklif etdiyi üç meyarın (şəxsi, pedaqoji və məsləhət, sosial və əlaqəli xüsusiyyətlər) müxtəlif məqalələrdə araşdırıldığını və eyni zamanda tələbələrə istiqamətlənən fərdiləşdirilmiş sessiyaların əhəmiyyəti üzərində dayanıldığını qeyd edirlər. Beləliklə, tələbələrin akademik həyatının daha keyfiyyətli olması və universitet təhsillərini yarımçıq qoymaqlarının qarşısının alınması üçün görüləcək tədbirlərin tapılması məsələsi hələ də aktualdır.

Tədqiqatları ümumiləşdirdiyimiz zaman universitetə yeni qəbul olmuş tələbələrin adaptasiya prosesinin vacibliyi qeyd edilə bilər. Belə ki, universitetin birinci kursunda uyğunlaşa bilməyən tələbələr həm akademik, həm sosial, həm də emosional sahələrdə müxtəlif çətinliklər yaşayırlar. Bu da sadəcə onlara deyil, ailə üzvlərinə də təsir edir. Bu çətinliklərə qarşı tələbələrin düzgün motivasiya olunmaları, sosial dəstək almaları və öyrənmə bacarıqlarına sahib olmaları onların yeni mühitə uyğunlaşmalarını

asanlaşdırır və akademik uğurlarını artırır. Valideynlərlə möhkəm əlaqələr, həmyaş dəstəyi və sosial şəbəkələrin mövcudluğu da bu adaptasiya prosesinə müsbət şəkildə təsir edə bilər. Bu səbəbdən, universitet mühiti – sosial, psixoloji, pedaqoji dəstək tələbələrin uyğunlaşma prosesinə kömək edə bilər. Bunları nəzərə alaraq, birinci kurs tələbələrinin psixoloji stress göstəricilərinin araşdırılması və bu simptomların cinsiyyətə görə necə dəyişdiyinin öyrənilməsi əhəmiyyətlidir. Qız və oğlan tələbələrin psixoloji simptomlarının araşdırılması gələcək tədbirlərin görülməsi istiqamətində də əhəmiyyətli ola bilər.

Tədqiqatın məqsədi

Bu tədqiqatda Qısa Simptom Şkalası vasitəsilə Xəzər Universitetinin birinci kurs tələbələrinin (2023-2024-cü tədris ili) ümumi stress səviyyələri və alt şkalaları əhatə edən psixoloji simptomları öyrənilib, simptomların cinsiyyətə görə necə fərqləndiyi araşdırılıb. Tədqiqatda bu suallara cavab axtarılır:

1. *Birinci kurs tələbələrinin ümumi narahatlıq ciddiyyəti indeksləri və alt şkala göstəriciləri hansı səviyyədədir?*

2. *Birinci kurs tələbələrinin Qısa Simptom Şkalasının üç alt-indeksləri və 9 alt-şkala göstəriciləri cinsiyyətə görə dəyişirmi?*

Metodologiya

Tədqiqata Azərbaycanda yerləşən Xəzər Universitetinin birinci kurslarında təhsil alan 204 tələbə cəlb edilib. İştirakçılar 17-30 yaş arasındadır. Tələbələrin 68-i kişi (33%), 134 isə (65%) qadındır.

Derogatis (1992) SCL-90 testinə əsaslanan və daha qısa versiyası olan Qısa Simptom Şkalası Mələk Kərimova və Nərmin Osmanlı (2016) tərəfindən Azərbaycan cəmiyyəti üçün uyğunlaşdırılıb. Test 53 maddədən ibarət olub, 0-4 bal aralığında qiymətləndirilib. Testin cavabları, müvafiq olaraq, “heç”, “çox az”, “orta səviyyədə”, “olduqca çox”, “lap çox” olmaqla, 5 variantdan ibarətdir. Şkala 9 alt şkaladan və 3 qlobal indeks

göstəricilərdən ibarətdir. 3 qlobal indeks isə belə adlanır: GSI, PSDI, PST. Şkalanın 9 alt-şkalası var. Bu alt-şkalaların başlıqları belədir: somatizasiya, obsesif-kompulsiv, şəxslərarası münasibətdə həssaslıq, depressiya, təşviş, aqressivlik (düşmənçilik), fobik təşviş, paranoid düşüncələr, psixotizmdir.

M.Kərimova və N.Osmanlının 2016-ci ildə Azərbaycan üçün uyğunlaşdırdığı test əsasında apardığı tədqiqat nəticələrinə əsasən alt şkalaların daxili etibarlılıq göstəriciləri belədir. Şkala üçün Cronbach Alfa (α) daxili tutarlılıq əmsali hesablanıb ($\alpha = .95$). Hər bir alt-şkala üçün isə aşağıdakı nəticələr əldə edilib: Somatizasiya ($\alpha = .80$), Obsesif-Kompulsiv ($\alpha = .70$), Şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq ($\alpha = .65$), Depressiya ($\alpha = .81$), Təşviş ($\alpha = .82$), Aqressivlik (Düşmənçilik) ($\alpha = .81$), Fobik təşviş ($\alpha = .60$), Paranoid Fikirler ($\alpha = .61$), Psixotizm ($\alpha = .65$). Şkalanın 9 faktorlu strukturu Təsdiqləyici Faktor Analizi (Confirmatory Factor Analysis – CFA) vasitəsilə yoxlanılıb. Bu tədqiqatın nəticələri, BSI-nin Azərbaycan dilindəki versiyasının etibarlı və keçərli bir ölçmə aləti olduğunu göstərib.

Demoqrafik məlumat kimi cinsiyət faktoru əsas götürülüb.

Tədqiqat dərşin məsul şəxslərindən icazə alınaraq qrup şəklində sinif mühitində həyata keçirilib. Tələbələrə məlumatlandırıcı razılıq forması doldurularaq onların icazəsi alınmış və məlumatların yalnız tədqiqat məqsədilə istifadə ediləcəyi bildirilib.

Məlumatların statistik təhlili üçün IBM SPSS 27 proqramından istifadə edilib.

Məlumatların statistik təhlili zamanı cinsiyət faktoruna əsasən ortalamalar əldə edilib, ortalamalar arasındakı fərqin əhəmiyyətli olub-olmadığını yoxlamaq üçün Levens testi və t-testi tətbiq edilib.

Tədqiqatın nəticələri

Tədqiqatda əvvəlcə bütün iştirakçıların Qısa Simptom Şkalasının ümumi və alt şkala göstəricilərinin ortalamaları, standart xətalrı, ən aşağı və ən yuxarı alınan ballar hesablanıb.

Cədvəl 1-də Qısa Simptom Şkalasının (QSS) ümumi indeksləri və 9 alt şkalası üzrə nəticələr

Cədvəl 1 Tələbələrin ümumi göstəriciləri

Qısa simptom şkalasının ümumi və alt şkala göstəriciləri	N	Minimum	Maksimum	Ortalama	Std. Xəta
Ümumi Narahatlıq ciddiyyəti indeksi (GSI)	204	.02	3.19	1.2289	.66073
Pozitiv Simptom Narahatlıq indeksi (PSDI)	204	.00	.06	.0230	.01326
Simptomların toplamı indeksi (PST)	204	1.00	51.00	32.8039	12.08960
Somatizasiya	204	.00	3.86	.8206	.73953
Obsessiya	204	.00	3.83	1.6691	.90406
Şəxslərarası münasibətdə həssaslıq	204	.00	4.00	1.4191	.95506
Depressiya	204	.00	4.00	1.9052	.72186
Təşviş	204	.00	4.00	1.2900	.91326
Aqressivlik (Düşmənçilik)	204	.00	4.00	1.2304	.99993
Fobik təşviş	204	.00	3.20	.8461	.72318
Paranoid fikirlər	204	.00	3.80	1.4186	.83392
Psixotizm	204	.00	3.60	1.1431	.82968

təqdim olunur. QŞŞ-nin alt şkalalarına aid minimum və maksimum bal aralığı 0-4 olaraq qiymətləndirilir, bu da simptomların şiddətini əks etdirir. Balların 4-ə yaxınlaşması həmin alt şkala ilə əlaqəli simptomların daha yüksək şiddətdə olduğunu göstərir. Cədvəldən də görüldüyü kimi, depressiya (1.9052) və obsessiya (1.6691) ən yüksək ortalamaya göstəriciləri ilə diqqət çəkir, bu da tələbələr arasında bu simptomların daha sıx müşahidə olunduğunu göstərir. Digər alt şkalalarda da müəyyən simptomlar müşahidə edilsə də, ortalamalar daha aşağıdır (məsələn, fobik təşviş: 0.8461, somatizasiya: 0.8206). Ortalamaların 2 və ya daha yüksək olması risk faktorlarının artdığını və daha yüksək müdaxilə ehtiyacının olduğunu göstərir.

Cədvəl 2-də isə kişi və qadın tələbələrin Qısa Simptom Şkalasından əldə etdikləri göstəricilər, bu göstəricilərin ortalaması, standart xətası verilib.

Cədvəl 2-nin nəticələrinə görə, kişi və qadın iştirakçılar arasında Qısa Simptom Şkalasının

ümumi və alt şkala göstəricilərinin ortalamalarında fərqlər müqayisə edilib. Cədvəl 2-dən görüldüyü kimi, qadınların testdən aldıkları göstəricilərin ortalamaları kişi iştirakçıların ortalamalarından daha yüksəkdir.

Levene testi və t-test nəticələri

Cədvəl 2-dəki kişi və qadın iştirakçıların ortalamaları arasındakı fərqin statistik olaraq əhəmiyyətli olub-olmadığını anlamaq üçün Levene testi və t-test nəticələrinə baxılıb.

Levene testinin nəticələrinə görə, Ümumi Narahatlıq Ciddiyyəti İndeksi, Pozitiv Simptom Narahatlıq İndeksi, Simptomların Toplamı İndeksi, somatizasiya, obsesif-kompulsiv, şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq, depressiya, təşviş, aqressivlik (düşmənçilik), fobik təşviş, paranoid düşüncələr, psixotizm dəyişkənləri üzrə dispersiyaların bərabərliyi yoxlanılıb və $p < 0.05$ olduğu üçün t-testində qruplar arasında əhəmiyyətli fərqlər müşahidə edilib.

Cədvəl 3-dən görüldüyü kimi, Ümumi Narahatlıq Ciddiyyəti İndeksi, Simptomların Toplamı

Cədvəl 2 Cinsiyyətə görə Qısa Simptom Şkalasının ümumi və alt şkala göstəriciləri

Qısa Simptom Şkalasının Alt Şkala Göstəriciləri	Kişilər (N=68)	Qadınlar (N=134)
Ümumi Narahatlıq ciddiyyəti indeksi	0.94 (0.55)	1.38 (0.66)
Pozitiv Simptomların Narahatlıq indeksi	0.02 (0.01)	0.03 (0.01)
Simptomların toplamı indeksi	27.46 (12.19)	35.78 (10.82)
Somatizasiya	0.44 (0.40)	1.03 (0.79)
Obsesif-Kompulsiv	1.28 (0.83)	1.89 (0.86)
Şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq	1.10 (0.85)	1.60 (0.96)
Depressiya	1.67 (0.67)	2.03 (0.72)
Təşviş	0.77 (0.67)	1.57 (0.90)
Aqressivlik (Düşmənçilik)	1.07 (1.03)	1.31 (0.98)
Fobik təşviş	0.56 (0.59)	1.00 (0.74)
Paranoid fikirlər	1.25 (0.86)	1.51 (0.80)
Psixotizm	0.94 (0.73)	1.25 (0.86)

Cədvəl 3 Cinsiyyətə görə Levene testi və t-test nəticələri

		F kriteriyası	p dəyəri	t paylanması	Sərbəstlik dərəcəsi	iki tərəfli P dəyəri	Orta fərq	Standart xəta fərqi	Fərqin 95% etibarlılıq intervalı	
									Aşağı	Yuxarı
Ümumi Narahatlıq ciddiyyəti indeksi	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	2.434	.120	-4.713	200	.000	-4.3953	.09326	-.62344	-.25563
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-5.005	158.552	.000	-4.3953	.08781	-.61297	-.26610
Pozitiv Simptom Narahatlıq indeksi	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	2.111	.148	-4.505	200	.000	-.00847	.00188	-.01218	-.00476
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-4.730	153.799	.000	-.00847	.00179	-.01201	-.00493
Simptomların toplamı indeksi	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	2.027	.156	-4.952	200	.000	-8.32770	1.68153	-11.64351	-501.189
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-4.763	121.504	.000	-8.32770	1.74837	-11.78892	-486.648
Somatizasiya	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	25.032	.000	-5.785	200	.000	-.59142	.10223	-.79300	-.38984
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-7.049	199.999	.000	-.59142	.08390	-.75687	-.42597
Obsessiv-kompulsiv	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	.327	.568	-4.819	200	.000	-.60989	.12657	-.85947	-.36032
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-4.881	139.573	.000	-.60989	.12494	-.85692	-.36287
Şəxslərərası həssaslıq	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	3.026	.084	-3.636	200	.000	-.50143	.13792	-.77340	-.22946
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-3.778	149.578	.000	-.50143	.13272	-.76368	-.23917

Depressiya	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	.252	.616	-3.438	200	.001	-.36073	.10494	-.56766	-.15380
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-3.528	144.644	.001	-.36073	.10224	-.56281	-.15865
Anksiyetə	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	6.163	.014	-6.521	200	.000	-.80498	.12344	-1.04840	-.56156
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-7.169	173.002	.000	-.80498	.11228	-1.02660	-.58336
Aqressivlik (Düşmənçilik)	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	.020	.887	-1.618	200	.107	-.23990	.14825	-.53223	.05242
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-1.587	127.920	.115	-.23990	.15116	-.53899	.05918
Fobik təşvişi	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	6.499	.012	-4.264	200	.000	-.44113	.10345	-.64512	-.23714
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-4.608	165.769	.000	-.44113	.09574	-.63016	-.25210
Paranoid düşünlər	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	.462	.497	-2.131	200	.034	-.26040	.12219	-.50135	-.01946
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-2.084	126.958	.039	-.26040	.12494	-.50765	-.01316
Psixotizm	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilir	3.682	.056	-2.541	200	.012	-.30957	.12183	-.54980	-.06934
	Bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir			-2.672	154.424	.008	-.30957	.11585	-.53843	-.08071

Cədvəldə F kriteriyası, p əhəmiyyətlik dəyəri, t paylanması, sərbəstlik dərəcəsi, iki tərəfli p dəyəri, orta fərq, standart xəta fərqi, fərqi 95 faiz etibarlılıq intervalı öz əksini tapıb.

İndeksi, Pozitiv Simptom Narahatlıq İndeksi və alt şkala göstəriciləri üzrə iki qrupun ortalamaları arasında statistik olaraq əhəmiyyətli fərqlərin olub-olmamasını qiymətləndirmək üçün aparılan t-testinin nəticələri göstərilib. Levene testi ilə dispersiyaların bərabərliyini yoxlamaq məqsədilə aparılıb. Dispersiyaların bərabər olduğu hallarda “bərabər dispersiyalar ehtimal edilir”, bərabər olmadığı hallarda isə “bərabər dispersiyalar ehtimal edilmir” nəticələri nəzərə alınıb.

Ümumi Narahatlıq Ciddiyyəti İndeksi: Qadınlar kişilərə nisbətən daha yüksək ümumi ciddi əlamət indeksinə malikdir ($t(200) = -4.71$, $p < .001$, $M = -0.44$, 95% CI [-0.62, -0.26]). Pozitiv simptom narahatlıq indeksi göstəricilərində qadınlar kişilərə nisbətən daha yüksək nəticələr göstərilib ($t(200) = -4.51$, $p < .001$, $M = -0.01$, 95% CI [-0.01, -0.005]),

Təşviş: Qadınların təşviş səviyyəsi kişilərə nisbətən daha yüksəkdir ($t(200) = -6.52$, $p < .001$, $M = -0.80$, 95% CI [-1.05, -0.56]),

Depressiya: Depressiya göstəricilərində qadınlar kişilərə nisbətən daha yüksək nəticələr göstərilib ($t(200) = -3.44$, $p = .001$, $M = -0.36$, 95% CI [-0.57, -0.15]),

Somatizasiya: Qadınlar somatizasiya üzrə kişilərdən statistik olaraq daha yüksək nəticələr əldə edib ($t(200) = -5.79$, $p < .001$, $M = -0.59$, 95% CI [-0.79, -0.39]),

Aqressivlik: Kişilər və qadınlar arasında aqressivlik səviyyəsi üzrə fərq statistik olaraq əhəmiyyətli deyil ($t(200) = -1.62$, $p = .107$, $M = -0.24$, 95% CI [-0.53, 0.05]),

Paranoid Düşüncələr: Paranoid düşüncələrdə qadınlar kişilərə nisbətən daha yüksək nəticələr göstərilib ($t(200) = -2.13$, $p = .034$, $M = -0.26$, 95% CI [-0.50, -0.02]),

Psixotizm: Qadınlar psixotizm göstəricisində kişilərə nisbətən daha yüksək nəticələr göstərilib ($t(200) = -2.54$, $p = .012$, $M = -0.31$, 95% CI [-0.55, -0.07]).

Cədvəldən də görüldüyü kimi, ümumi narahatlıq ciddiyyəti indeksinə görə kişilər və qadınlar arasında aqressiya (düşmənçilik) xaric bütün alt şkalalarda fərq var. Bu nəticələrə əsaslanaraq qeyd edilə bilər ki, qadınların aqressiyadan (düşmənçilik) başqa, digər şkalalardakı

göstəriciləri statistik olaraq kişilərdən əhəmiyyətli dərəcədə fərqlidir. Əhəmiyyətli fərqlər $p < 0.05$ olan dəyişənlərdə müşahidə edilib, ancaq aqressivlik (düşmənçilik) dəyişənində $p = 0.107$ olduğu üçün statistik əhəmiyyətli fərq tapılmayıb.

Müzakirə və təkliflər

Bu tədqiqat kişilər və qadınlar arasında müxtəlif psixoloji göstəricilərin fərqlərini qiymətləndirmək məqsədilə aparılıb. Levene's test və t-test nəticələri göstərdi ki, qadınların cavablarında aqressiyadan (düşmənçilikdən) başqa, digər şkalalarda kişilərlə müqayisədə əhəmiyyətli fərqlər mövcuddur. Bu nəticələr cinsiyyətin psixoloji simptomların şiddətinə təsirini araşdıran əvvəlki tədqiqatlarla uyğundur. Kişilər və qadınlar arasında ümumi narahatlıq ciddiyyəti indeksi və simptom narahatlıq indeksinə görə statistik olaraq əhəmiyyətli fərqlər müşahidə edilib ($p < 0.001$). Bu nəticə qadınların daha yüksək stress və narahatlıq səviyyələrini yaşadıklarını göstərir. Simptomların Toplamı və Pozitiv Simptomlar Narahatlıq İndeksi alt şkalasının göstəricilərinə əsasən isə qadınların daha yüksək nəticələr göstərdiyi məlum oldu. Məsələn, Britaniyalı qadınlarla müqayisədə Kanadalı qadınların da obsessiv-kompulsiv, şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq, depressiya, psixotizm və ümumi narahatlıq ciddiyyəti indekslərinin yüksək olduğu müəyyən edilib. Kanadalı qadınların psixoloji simptom göstəricilərinin Amerikalı qadınlardan nisbətən daha yüksək olduğu da aşkar olunub (Watson və Sinha, 1999).

Aqressiya (düşmənçilik) alt şkalasının göstəriciləri $p > 0.05$ olduğu üçün statistik əhəmiyyətli olmadığı müəyyən edilib. C.D.Cochran və W.Daniel Halenin 347 kollec tələbəsi üzərində apardığı tədqiqatda da qadınların paranoid düşüncə, aqressivlik və psixotizm alt şkalalarındakı göstəricilərinin oğlanlardan çox aşağı olduğunu müəyyən edib. Bu nəticə bizim tədqiqatla üst-üstə düşür. Bu da qadınların aqressiv davranışları daha az nümayiş etdirmələri ilə izah edilə bilər. Eyni zamanda, qadının sosial

olaraq aqressiv davranışlarını, düşmənçilik duyğularını göstərməsinin uyğun görülməməsi də səbəblərdən biri kimi izah edilə bilər.

Aparılan tədqiqatımızın nəticələri G.Michel və digərlərinin (2024) İsveçdə 1238 nəfər (tədqiqatda 517 kişi, 721 qadın) üzərində apardıqları tədqiqat nəticələri də oxşardır. Qadınların ümumi stress səviyyəsi kişilərdən yüksək çıxıb. Eyni zamanda, onların apardıqları tədqiqatda qadınların somatizasiya, şəxslərarası münasibətdə həssaslıq, depressiya, təşviş, aqressiya (nifrət), psixotizm və ümumi stress göstəricilərinin də kişilərdən əhəmiyyətli fərqli olduğu müəyyən edilib.

Mustafa M.Afifinin (2007) apardığı tədqiqat da psixi pozuntularda cinsiyət faktorlarının araşdırılmasına əsaslanır. O, 1991-ci ilin yanvarından 2006-cı ilə qədər olan 15 illik müddəti əhatə edən dövrdə dünyada psixi pozuntularla bağlı məqalələri təhlil edib. Təhlilə əsasən yeniyetməlik dövründə qızlarda depressiya, intihar fikirləri, qidalanma, affektiv pozuntuların oğlanlara görə daha çox, maddə asılılığı və antisosial şəxsiyyət pozuntusunun isə oğlanlarda daha çox müşahidə edildiyi görünür. Xroniki gərginlik, özünə nəzarətin zəifliyi, çox fikirləşmək də qadınlarda kişilərə görə daha çox müşahidə olunur. Panik pozuntu, ümumi təşviş pozuntusu, aqorafobiya, fobiya və posttravmatik stress pozuntusu da qadınlarda kişilərdən daha çoxdur. Onun tədqiqatına əsasən yalnız obsessiv-kompulsiv simptomların sıxlığı isə hər iki cinsdə bərabərdir. Qadınlar neqativ həyat hadisələrinə daha həssas yanaşırlar.

Bu tədqiqat nəticələri bir daha onu göstərir ki, qadınlar bütün ölkələrdə (Kanada, Hindistan, ABŞ və Azərbaycan) kişilərlə müqayisədə daha yüksək psixoloji göstərici ortalamalarına malikdir. Bu, qadınların emosional reaksiya vermək və stressi daha çox yaşamaq ehtimalının olduğunu göstərir. Kişilər və qadınlar arasında psixoloji simptomların şiddəti ilə bağlı cinsiyət fərqlərinin əhəmiyyətinə diqqət etmək vacibdir. Azərbaycanlı qadın tələbələrin depressiya göstəricisi bütün digər ölkələrdən yüksəkdir, bu da daha ciddi emosional problemlərə işarə edir. Azərbaycanlı kişi tələbələrin göstəriciləri

ABŞ və Hindistan kişilərinə yaxın olsa da, Kanada kişilərindən xeyli yüksəkdir. Qadın tələbələrin ümumi narahatlıq ciddiyyəti indeksinin də ABŞ qadınlarına yaxın, lakin Kanada və Hindistan qadınlarından daha yüksək olduğu müəyyən edilib. Kişi tələbələrin ümumi narahatlıq ciddiyyəti indeksi isə ABŞ kişilərindən bir qədər aşağı, Hindistan və Kanada kişilərindən isə daha yüksəkdir (Watson və Sinha, 1999).

Obsessiv-kompulsiv simptomlar cəhətdən isə qadınlar bu sahədə də kişilərlə müqayisədə əhəmiyyətli fərq göstərməsi, lakin fərqi nisbətən az olması (0.61), şəxslərarası münasibətlərdə həssaslıq, depressiya, təşviş və fobik təşviş göstəricilərinin nəticələrinə əsasən qadınların bu sahələrdə də daha çox fərqlənməsi onların emosional və sosial stressə daha həssas olduqlarını göstərir.

Buna görə də, bu fərqləri nəzərə alaraq, psixoloji sağlamlıq xidmətlərinin verilməsində qadınlara istiqamətlənən çalışmaların keyfiyyətinin artırılması, onların çox təsirləndiyi sahələrə aid spesifik psixoloji dəstək programları təklif edilə bilər.

Azərbaycanda qadınların daha yüksək stress və narahatlıq səviyyələri ilə bağlı tədqiqatlar genişləndirilməlidir. Bu, cinsiyətlər arasındakı fərqləri daha ətraflı başa düşmək və qadınların psixoloji sağlamlığını dəstəkləyən daha təsirli müdaxilələr hazırlamaq üçün faydalı ola bilər.

Aqressiya və düşmənçiliklə bağlı daha geniş bir nümunə istifadə edərək əlavə tədqiqatlar aparılmalıdır. Bu tədqiqatda aqressiya ilə bağlı göstəricilərdə cinslər arasındakı fərqlər daha az nəzərə çarpır, buna görə də həmin sahədə daha çox məlumat toplamaq faydalı olar. Bundan əlavə digər bir tədqiqatda müəyyən edilmişdir ki, özünəhərmət səviyyəsi artıqca, aqressiya səviyyəsi azalmaqdadır (Jabbarov, Mustafayev, Aliyev, Nasibova, & Bayramov, 2023). Buna görə də qadın və kişi tələbələrin özünəhərmət və aqressiya göstəriciləri gələcək tədqiqatlarda müqayisəli şəkildə təhlil edilə bilər.

Tədqiqatın nəticələri göstərir ki, həm kişilər, həm də qadınlar müxtəlif psixoloji simptomlarla üzləşirlər, lakin qadınlarda bəzi alt göstəricilər (məsələn, depressiya, təşviş və paranoid fikirlər)

daha yüksək səviyyədə müşahidə olunur. Bu fərqlər genderin psixoloji sağlamlıq üzərindəki təsirini və hər iki qrup üçün fərqli müdaxilə strategiyalarının hazırlanmasının vacibliyini vurğulayır.

Bununla yanaşı, universitetə yeni daxil olan tələbələrin universitet mühitinə uyğunlaşmalarını asanlaşdırmaq üçün sosial, mədəni fəaliyyətlərin artırılması, universitet mühiti ilə bağlı ətraflı məlumatların verilməsi, qız tələbələrin psixi dəstək mərkəzlərinə daha çox cəlb edilərək bu xidmətlərdən faydalanmaları onların psixi rifah səviyyələrinin qorunmasına və təhsillərini davam etmələrinə dəstək ola bilər.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

- 1 Afifi, M.M. (2007). Gender differences in mental health. *Singapore Medical Journal*, 48(5), 385–391. Retrieved from PubMed
- 2 Akın, U., & Çetin, F. (2019). Üniversiteye geçişte yaşanan uyum sorunları: Bir durum çalışması. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), 45–61.
- 3 Aydın, M., & Hazar, K. (2016). Üniversite öğrencilerinin psiko-sosyal uyum düzeylerinin belirlenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(1), 18–30.
- 4 Clinciu, A.I. (2013). Adaptation and stress for the first-year university students. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 78, 718–722. <https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2013.04.382>
- 5 Çelik, M., & Çırak, Y. (2020). Üniversite öğrencilerinin genel uyum düzeylerinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21(1), 441–454. <https://doi.org/10.17679/inuefd.502450>
- 6 Çetin, F., & Büyükkasap, E. (2013). Üniversite öğrencilerinin sosyal destek düzeyleri ile okula uyumlarının ilişkisi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 119–134.
- 7 Derogatis, L.R., & Melisaratos, N. (1983). The Brief Symptom Inventory: An introductory report. *Psychological Medicine*, 13(3), 595–605. <https://doi.org/10.1017/S0033291700048017>
- 8 Francis, V.M., Rajan, P., & Turner, N. (1990). British community norms for the Brief Symptom Inventory. *British Journal of Clinical Psychology*, 29(1), 115–116. <https://doi.org/10.1111/j.2044-8260.1990.tb00857.x>
- 9 Gilbar, O., & Ben-Zur, H. (2002). Adult Israeli community norms for the Brief Symptom Inventory (BSI). *International Journal of Stress Management*, 9(1), 1–10. <https://doi.org/10.1023/A:1013097816238>
- 10 Güzel, P. (2018). Yeni başlayan üniversite öğrencilerinin uyum sorunları: Sosyal medyanın rolü. *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 16(2), 103–122.
- 11 Hefner, J., & Eisenberg, D. (2010). Social support and mental health among college students. *Journal of Health and Social Behavior*, 51(4), 487–501.
- 12 Inspectie van het Onderwijs. (2016). *De staat van het onderwijs: Onderwijsverslag*. <https://www.onderwijsinspectie.nl/binaries/content/assets/Onderwijsverslagen/2016/de-staat-van-het-onderwijs-2014-2015.pdf>
- 13 Jabbarov, R., Mustafayev, M., Aliyev, J., Nasibova, U., & Bayramov, M. (2023). Psychological issues of the relationship between self-esteem and aggression in students studying in different faculties. *Revista De Gestão E Secretariado*, 14(10), 17236–17253. <https://doi.org/10.7769/gesec.v14i10.2773>
- 14 Kerimova, M., & Osmanli, N. (2016). The Brief Symptom Inventory: A validity-reliability study of a sample from Azerbaijan. *Journal of Education and Training Studies*, 4(12), 99–107.
- 15 Lindgren, T.A. (2011). The transition to university: A review of the literature. *Journal of College Student Development*, 52(4), 441–445.
- 16 Loutsidou-Ladd, A., Panayiotou, G., & Kokkinos, C.M. (2008). A review of the factorial structure of the Brief Symptom Inventory (BSI): Greek evidence. *International Journal of Testing*, 8(1), 90–110. <https://doi.org/10.1080/15305050701808680>
- 17 Michel, G., Baenziger, J., Brodbeck, J., Mader, L., Kuehni, C.E., & Roser, K. (2024). The Brief Symptom Inventory in the Swiss general population: Presentation of norm scores and predictors of psychological distress. *PLOS ONE*, 19(7), Article e0305192. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0305192>

- ¹⁸ Miller, M., & Murdock, K. (2006). Adjustment to college: The role of social support and self-efficacy. *Journal of College Counseling*, 9(1), 20–28.
- ¹⁹ Mohammadkhani, P., Dobson, K.S., Amiri, M., & Ghafari, F.H. (2010). Psychometric properties of the Brief Symptom Inventory in a sample of recovered Iranian depressed patients. *International Journal of Clinical and Health Psychology*, 10(3), 541–551.
- ²⁰ Mudhovozi, P. (2012). Social and academic adjustment of first-year university students. *Journal of Social Sciences*, 33, 251–259. <https://doi.org/10.1080/09718923.2012.11893103>
- ²¹ Özdemir, M. (2015). Üniversite öğrencilerinin akademik stres ve uyum sorunları: Duygusal zeka ile ilişkisi. *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 67–84.
- ²² Pascarella, E.T., & Terenzini, P.T. (2005). *How college affects students: A third decade of research*. Jossey-Bass.
- ²³ Pritchard, M.E., & Wilson, G.S. (2003). Switching on the study switch: The role of coping strategies in college student adjustment. *Journal of College Student Development*, 44(5), 651–668.
- ²⁴ Rooij, E. A. A., Jansen, E. P. W., & Grift, W. J. V. (2018). Adaptation of first-year students in higher education: A longitudinal study of personal and institutional factors. *European Journal of Psychology of Education*, 33(4), 749–767. <https://doi.org/10.1007/s10212-017-0347-8>
- ²⁵ Schneider, M.J., & Preckel, F. (2017). The role of emotional intelligence in the adjustment of college students. *International Journal of Educational Psychology*, 6(2), 169–198.
- ²⁶ Schwannauer, M., & Chetwynd, P. (2007). The Brief Symptom Inventory: A validity study in two independent Scottish samples. *Clinical Psychology & Psychotherapy*, 14(3), 221–228. <https://doi.org/10.1002/cpp.539>
- ²⁷ Tinto, V. (1996). Reconstructing the first year of college. *Planning for Higher Education*, 25(1), 1–6.
- ²⁸ Tütüncü, S., & Sönmez, V. (2014). Üniversite öğrencilerinin uyum sorunları: Akademik ve sosyal faktörler. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 22(1), 189–198.
- ²⁹ Watson, D.C., Sinha, B.K. A cross-cultural comparison of the brief symptom inventory. *International Journal of Stress Management* 6, 255–264 (1999). <https://doi.org/10.1023/A:1021940321129>
- ³⁰ Wilks, S.E., & Wilson, K. (2013). Resilience in college students: The role of social support and coping strategies. *Journal of College Student Development*, 54(3), 278–290.